

KİTAB NƏSRİ PROBLEMLƏRİ

Bayram ALLAHVERDİYEV
tarix üzrə elmlər doktoru, professor

MÜASİR DÖVRDƏ KİTAB NƏSRİNİN VƏZİYYƏTİ

Açar sözlər: kitab nəşri, özəl nəşriyyatlar, dövlət nəşriyyatları, oxucu tələbatı, uşaq ədəbiyyatı, soraq-məlumat ədəbiyyatı, inkişaf, kitab ticarəti

Key words: book publishig, private publishing houses, state publishing houses, reader demand, children's literature, inquiry-information literature, development, bookselling.

Ключевые слова: книжное издательство, частные издательства, государственные издательства, спрос читателя, детская литература, информационно-справочная литература, развитие, книжная торговля

Müasir dövrdə kitab nəşrinin çətinlikləri və ziddiyyətləri mövcuddur. Nəşriyyatların sayı artmış və fəaliyyətləri xeyli genişlənmişdir. İndi ölkəmizdə nəşriyyatlar özəl və dövlət olmaqla iki istiqamətdə formalaşmış və inkişaf etməyə başlamışdır. “Azərənşr”, “Gənclik”, “Maarif”, “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyatı”, Azərbaycan Respublikası Prezident aparatının “Azərbaycan” nəşriyyatı dövlət nəşriyyatlarına daxildir. Yəni, dövlətin maliyyələşdirilməsi əsasında fəaliyyət göstərirlər.

Bu nəşriyyatlar kitab və digər çap məhsullarını buraxmaq sahəsində zəngin təcrübəyə malikdir. Dövlət nəşriyyatları xalqın mədəniyyətinə, elminə, təhsilinə, iqtisadiyyatına, tarixinə və s. aid qiymətli kitabları müxtəlif tiplərdə, nəşr tiplərində nəşr edib yayır. Müasir dövrdə dövlət nəşriyyatları tam sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərirlər.

İndiki müstəqillik şəraitində 140-dan çox özəl nəşriyyat fəaliyyət göstərir: “Dədə Qorqud”, “Musiqi”, “Ozan”, “Mütərcim”, “Tərcümə mərkəzi”, “Şirvan” və s. Bu nəşriyyatlar kitab məhsulunun əsas hissəsini çapdan buraxırlar. Nəşriyyatların böyük əksəriyyəti müəlliflərin sifarişində işləyirlər. Başqa sözlə, müəlliflər öz əsərini çap etmək üçün özəl nəşriyyatlarla müqavilə bağlayır, yəni çap xərcini ödəyir və kitabını nəşr etdirir. Odur ki, nəşriyyatlar çox müxtəlif məzmunlu kitablar buraxsalar da, oxucuların tələbatı ödənilmir. Çünki, kitab nəşrinə oxucu tələbatı nəzərə alınmır. Bu özəl nəşriyyat-

ların ciddi nöqsanları sırasına daxildir.

Kitabın keyfiyyəti ilə yanaşı, kəmiyyəti də bizi düşündürür və düşündürməlidir. Oxucunun tələbini dolğun ödəmək asan iş deyil, ancaq kitab bolluğu, kitaba aludəçilik haradasa kitaba biganəlik də əmələ gətirir. Biz həyatımızda bu bolluğun da acı nəticələrini görmüşük. Nə qədər kitab, qiymətli kağız məhsulu çıxdaş olub! Təəssüf ki, məktəblər də dərslikləri gərəyincə qorumur. Kitaba sevgi yaratmaqda müəllimlərimizin işi özəllikdir. Oxucular kitabın necə böyük çətinliklə yarandığından xəbərsizdirlər. İkinci tərəfdən, kitabxanalarımızda da kitablar yaxşı mühafizə olunmur [10, 194].

İndiki dövrdə əsas problemlərdən biri kitab nəşri sahəsində disproporsiyanın olmasıdır. Belə ki, elə sahələr mövcuddur ki, orada kitab buraxılışı demək olar ki, yox dərəcəsinədir. Məsələn, elmi-texniki ədəbiyyat nəşri bu mənada acınacaqlıdır. Məlum bir həqiqətdir ki, elmi-texniki ədəbiyyat nəşri sahəsində böhrana qədərki dövrdə də vəziyyətimiz yaxşı deyildi. Elmi ədəbiyyat xüsusi qayğı tələb edir. Bu növ ədəbiyyatın istehsal çətinlikləri olduqca çoxdur. Nadir hallarda da az tirajla buraxılan bu cür kitabların oxucu tələbatını cüzi ödəməsindən belə söhbət gedə bilməz. Elmi-tədqiqat idarə və təşkilatlarının iqtisadi imkansızlığı da, bu növ ədəbiyyatın himayə edilməsinə imkan vermir. Elmi ədəbiyyatın dövlət tərəfindən himayə olunması indi nəşriyyatları çıxılmaz vəziyyətə salıb. Bu tip ədəbiyyatın azalması, elmi nəşrlərin dayandırılması elmi

inkişafın, nəticədə isə xalqın milli təfəkkürünün geriləməsinə səbəb olacaq [10, 229].

Nəşriyyat işində bazar münasibətlərinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün vəsait qoyuluşunun istiqamətlərində ciddi dəyişiklik edilməsi, yeni texnika və texnologiyalardan kitab istehsalında istifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Cəmiyyətdə gedən demokratikləşdirmə prosesi kitabın nəşrinə, onun inkişafına da fəal təsir göstərir, durğunluq, prinsipsizlik hallarının aradan qaldırılmasını ciddi şəkildə tələb edir. Bu prosesdə nəşriyyatların müstəqilliyini, naşirlərin, müəlliflərin sərbəstliyini müdafiə etmək – kitab nəşrində demokratiyanı dərinləşdirməyin mühüm istiqamətidir.

Azərbaycanda sahələr üzrə kitab nəşrində naşirləri düşünməyə vadar edən problemlər çoxdur. Hələ, 1980-ci illərdə Azərbaycanın görkəmli yazıçısı, akademik M.İbrahimov deyirdi: “Kitab nəşrində bizim vəzifəmiz – dünya standartlarına yaxınlaşmaqdır. Burada da müəyyən irəliləyişlərimiz var: həm kitabların məzmununda, həm də poliqrifik icrasında. Lakin həll olunmamış məsələlər, xüsusilə keyfiyyətlə bağlı qayğılar az deyil”. O, sözümdə davam edərək deyirdi: “Kitab nəşri xalqın mənəvi estetik tərbiyəsi, elmi-texniki və mədəni tərəqqisi üçün böyük əhəmiyyəti olan məsələdir. Kitab hər cəhətdən qənaətləndirici və gözəl olmalıdır. Bunsuz istənilən mənəvi və maddi səmərəyə nail olmaq çətindir. Keyfiyyəti qaldırmaq üçün kitabların buraxılışı ilə bağlı bütün müəssisələrin – Yazıçılar İttifaqının (indi Yazıçılar Birliyi), elmi müəssisələrin, nəşriyyatların əlbir işləməsi lazımdır. Kitabın çapa hazırlanması çətin və çapı zərif, diqqət və zəhmət tələb edən işdir. Bu böyük işdə bəzən orfoqrifik, qrammatik, üslubi və hətta mənəvi səhvlərinə yol verilir” [8].

Kitab nəşrinin inkişafı xüsusiyyətlərindən bəhs edərəkən qeyd etməliyik ki, sahələr üzrə kitab nəşri oxucu tələbatından geri qalır. Elmin müxtəlif sahələri üzrə kitab nəşri 1920-ci illərin əvvəllərindən yerində sayır. Bəzi sahələrdə kitab nəşri demək olar ki, dayanmışdır. Respublikada istehsal olunan kitabların ümumi kütləsinin yarısından çoxunu dərslük, qalan əksəriyyətini isə

ictimai-siyasi, bədii ədəbiyyat təşkil edir. Kütləvi-siyasi, bədii və metodiki ədəbiyyatı çıxacaq, ayrı-ayrı sahələrin çox zəif təmsil olunduğunu deyə bilərik. Apardığım tədqiqat göstərir ki, ixtisas, sahə elmi üzrə kitab nəşri sıxışdırılır, disproporsiya yaranır, sahə üzrə kitab nəşrində artıq müshahidə olunmur.

Respublikamızda milli dildə kütləvi tibb, hüquq, kənd təsərrüfatı ədəbiyyatı da azlıq təşkil edir. Memarlıq, tikinti, nəqliyyat və mədəniyyət sahələri üzrə ədəbiyyat nəşrinin səviyyəsi də aşağıdır. Ali və orta ixtisas məktəbləri üçün dərslük nəşri tələbatı ödəmir. Orta ixtisas təhsili sistemi üçün ildə 5-6, texniki peşə təhsili sistemi üçün isə cəmi 3-4 adda kitab nəşr edilir [11].

Ümumi həcmdə milli dildə orijinal ədəbiyyat, xüsusilə elmi kitablar da azlıq təşkil edir. Müxtəlif elm sahələrinə aid milli dildə kitabların az, həm də gec-gec nəşri bir tərəfdən elmin inkişafına mane olursa, digər tərəfdən mənfi təsir göstərir.

Uşaq ədəbiyyatının gəlişməsi gəncliyimizə qayğıdır. O, bir an belə, diqqətdən yayınmamalıdır. Ancaq təəssüf, buraxılan kitablar arasında uşaq kitablarının az yer tutması bizim bu sahədə uğurla işləmədiyimizi göstərir [10, 211].

Tarixə nəzər salsaq görürük ki, sovetlər dönəmində respublikamızda fəaliyyət göstərən “Gənclik”, “Maarif”, “İşıq” nəşriyyatları uşaqları üçün xeyli elmi-kütləvi və bədii ədəbiyyat buraxmışlar. Uşaqların kitaba meylini artırmaq, onlarda elmə maraq və həvəs oyatmaq üçün müxtəlif mövzularda şəkili kitabların buraxılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan, qarşıda duran başlıca məqsəd bədii və uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin ideya-məzmun və poliqrifik keyfiyyətini daha da yüksəltməkdir. Azərbaycan türkcəsində 50 cildlik “Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası”nın nəşri, dünya xalqlarının nağıllarından ibarət kitab dəsti, klassik və çağdaş uşaq ədəbiyyatı örnəklərindən olunan şəkili kitabların nəşri sevindiricidir. Bu cür kitabların ad sayı və tirajı da son illər xeyli artmışdır [10, 212].

Soraq-məlumat kitablarının nəşri sahəsində də müəyyən nailiyyətlər əldə edilmişdir. On cildə nəşr olunmuş (1976-1987) Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası ensiklopedik ədəbiyyatın nəşri

sahəsində mühüm hadisə hesab edilir. Sahə ensiklopediyalarının hazırlanması və nəşr edilməsi sahəsində də müəyyən irəliləyiş var [10, 211-212].

Ancaq qazanılmış təcrübəyə, zəngin elmi biliklər toplanmasına baxmayaraq, respublikada ensiklopedik və sorğu ədəbiyyatının nəşri günün tələblərini ödəmir. Ayrı-ayrı sahələr üzrə soruq-məlumat kitabları çatışmır, universal ensiklopediyanın hazırlanması və nəşri arasında çox uzun bir vaxt keçir və bu müddət içərisində toplanmış, işlənmiş informasiyaların çoxu əskiyir. Özəllikcə poliqrafiya işinin geriliyi ensiklopedik kitabların və soruq-məlumat nəşrlərinin tez, operativ nəşrinə imkan vermir. Göründüyü kimi, "Azərbaycan Ensiklopediyası" – Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi soruq-məlumat nəşri sahəsində müəyyən nailiyyətlər əldə etsə də, oxucu tələbatını ödəmir. Digər böyük nəşriyyatımız olan "Azərnəşr"-in fəaliyyəti də olduqca zəifdir. 1970-1980-ci illərdə hər il 180-200 adda müxtəlif elm və bilik sahələrinə dair kitab və kitabça nəşr edən Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı – "Azərnəşr" 1990-cı illərdə hər il 40-50 adda kitab çapdan buraxmışdır. Məsələn, 1992-ci ildə nəşriyyat N.Əsgərova "Mütəfəkkirlər şəxsiyyət haqqında" (2500 nüsxə), T.Gərayzadə "İraq Respublikası" (5000 nüsxə), A.Şükürov "Təbiət və cəmiyyət" (3000 nüsxə), 1993-cü ildə M.Əliyev "Qanlı günlərimiz" (7000 nüsxə), H.Cəfərov "Milli ictimai fikir tariximiz" (3000 nüsxə), M.İsmayılov "Azərbaycan tarixi" (6000 nüsxə), M.Rəsulzadə "Əsərləri" (C.1., 10000 nüsxə), Z.Bünyadov "Qanlı terror" (12000 nüsxə), F.Rəşidənin "Oğuznamə" (25000 nüsxə), M.Məmmədzadə "Ermənilər və İran" (4000 nüsxə), Q.Qeybullayev "Qədim türklər və Ermənistan" (15000 nüsxə), S.Əfəndiyev "Azərbaycan xalq təbabətindən" (45000 nüsxə), 1995-ci ildə M.Cabbarov "İordaniya" (7000 nüsxə), Ə.Nicat "Dünya sərkərdələri" (2000 nüsxə), 1996-cı ildə N.Quliyeva "Ölməzliyə gedən yol" (1000 nüsxə), 1997-ci ildə Ə.Əhsarov "Ahuska türkləri" (1000 nüsxə), Ə.Rəcəbov "Uyğurlar" (1000 nüsxə) və s. çapdan buraxmışdır.

Bu yuxarıda qeyd olunan kitabların adları, yəni mövzuları indiki tələbkar Azərbaycan oxucusunun tələbatını təmin edə bilməz. Digər tərəf-

dən bu adlarını qeyd etdiyimiz kitabların hər birinin tirajının 2-3, bəzən 5 min olması da təəccüb doğurur. Yüz minlərlə Azərbaycan oxucusunun tələbatını bu cüzi tirajla ödəmək qeyri-mümkündür. Göründüyü kimi, Azərbaycan kitabının istər mövzusu və istərsə də tirajında çox uyğunsuzluq vardır. Başqa sözlə təklif tələbata cavab vermir. 1987-1997-ci ildə Bakı Universiteti nəşriyyatı cəmi 220 adda monoqrafiya, dərslik və dərs vəsaiti çapdan buraxmışdır [9, 113].

Göründüyü kimi, bu nəşriyyat hər il 220 adda kitab nəşr etmişdir. Əlbəttə, böyük professor, müəllim və tələbə kollektivinin kitaba olan tələbatını qeyd etdiyimiz nəşrlərlə ödəmək mümkün deyildir. Deməli, respublikamızın bütün nəşriyyatlarında disproporsiya mövcuddur. Görkəmli Azərbaycan yazıçısı Çingiz Abdullayev çox haqlı olaraq qeyd edir ki, Yazıçılar Birliyi dəfələrlə belə bir təkliflə çıxış etmişdir ki, hökumət tərəfindən hər il ədəbiyyata xüsusi qayğı göstərilməli və dövlət hesabına yeni, ciddi kitablar nəşr olunmalıdır. Düzdür, bizdə cavan və yaşlı yazarlara fərdi təqaüdlər verilir, müəyyən kitablar nəşr olunur, ədəbi orqanlar büdcədən maliyyələşdirilir. Lakin kitab nəşri ilə bağlı xüsusi dövlət proqramı olmasa, milli ədəbiyyatımız arzulanan səviyyədə inkişaf edə bilməz [6].

Fikrimizcə, nəşriyyat, mətbəə və poliqrafiya müəssisələrinin özəlləşdirildiyi indiki dövrdə həqiqətən kitab nəşrinə, təbliğinə və yayılmasına dövlət qaygısı artırılmalıdır. Əks halda kitab mədəniyyətimizə ağır zərbələr dəyə bilər. İndiki dövr, şərait Qarabağ problemi tələb edir ki, biz nəinki Azərbaycan oxucusunun tələbatını ödəməli, eyni zamanda respublikamız barədə, onun keçmişi, bu günü, mədəniyyəti haqqında kitablar yazıb, böyük dillərə çevirməli, xarici ölkələrdə nəşr edib yaymalıyıq.

1990-cı illərin əvvəllərindən nəşriyyatlara az-çox sərbəstlik verilmiş, nəşr olunacaq ədəbiyyatın tematik planının müxtəlif səviyyələrdə müzakirəsi kimi zərərli bürokratik asılılıq aradan qaldırılmışdır. Müəllif hesabına kitab nəşrinin nizama salınmasında prosesin demokratikləşdirilməsi üçün xeyli imkan açmışdır. Amma bu sahədə ölkənin, ümumiyyətlə xarici ölkələrin təcrübəsini öyrənməyinin və respublikamızın şəra-

itinə, marağına uyğun normativlər hazırlamağın xüsusi əhəmiyyəti ola bilər. Nəşriyyat prosesində inkişaf tempinin aşağı düşməsi müxtəlif amillərlə bağlıdır. Onu təkcə yeni texnika və texnologiyalarla bağlamaq olmaz. Onu eyni zamanda sahənin mütəxəssislərinin işgüzarlıq və təşəbbüskarlığının azlığı ilə də bağlamaq olmaz. Bütövlükdə, nəşriyyat-poliqrafiya sisteminin həm iş üsulu, həm də avadanlıq və texnikası mənəvi və fiziki cəhətdən köhnəlmişdir.

Yeni texnologiyanın tətbiqi həm güclü yadırım, həm də ixtisaslı kadr istəyir. Çox təəssüf ki, indidən gələcəkdə texnika üçün kadrlar hazırlanması barədə düşünülür. Gizli deyil ki, nəşriyyat, redaktor və poliqrafiyaçılarımızın perspektiv texnologiya barədə anlayışları dayazdır. Durumdan çıxmaq üçün ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına səy göstərmək lazımdır. Kitab mühəndislərinə, rəssamlarına, texniki redaktorlarına, indinin özündə çox böyük ehtiyac vardır. Bu kitabçılıq işi mütəxəssislərinin hazırlanmasına indidən başlamasaq, sabah çox gec olacaq. Əslində isə çox gecikmişik [10, 223].

Ümumiyyətlə, bizim respublikada kitab nəşrinin dövlət proqramı və konsepsiyası hazırlanmalıdır. “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda (30 may 2000-ci il) deyilir: “Nəşriyyat işi sahəsində dövlətin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

-Nəşriyyat işinin inkişafına dair dövlət proqramının hazırlanması və həyata keçirilməsi;

-Nəşriyyat işi sahəsində inhisarçılığın qarşısının alınması;

-Əhalinin, təhsil müəssisələrini və kitabxanaları latın əlifbası ilə nəşr olunmuş kitablara təmin etmək məqsədilə xüsusi dövlət proqramının hazırlanması və həyata keçirilməsi;

-Azərbaycan xalqının klassik irsi və milli mənəvi sərvətləri sayılan əsərlərin dövlət sifarişində nəşrinin həyata keçirilməsi;

-Bu məqsədlə güzəştli kreditlər və dövlət tərəfindən qrantların ayrılması;...” [2, 522-526].

Hər bir konkret xalqın, o cümlədən Azərbaycan xalqının tarixinə, kitab nəşri və inkişafına, onun öyrənilməsinə məhz xalqın məxsus olduğu sosial tarixi şəraitdən, kitab nəşrinin, təbliği və

yayılmasının formalaşmasında və inkişafında bu şəraitin rolundan çıxış etmək lazımdır.

Müasir dövr kitab nəşrinin təşkilində bir çox problemlərlə nəşriyyat işçiləri, redaktorlar, bədii tərtibatçılar, müəlliflər və başqaları tez-tez qarşılaşmalı olurlar. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitab nəşrinin öz inkişaf meyillərindən doğan mürəkkəblikləri, ciddi mövzu, məzmun və tərtibat çətinlikləri vardır. Məlum məsələdir ki, bu proses bütün sahələr kimi kitab nəşrinin özü üçün də əsl yeni sınaq meydanıdır. Kitab nəşri üçün indiki şərait ilk növbədə novator təfəkkür, fəal vətəndaş mövqeyi, mövzu, kitab tipologiyası, poliqrafik icra, bədii tərtibat və s. sahələrdə ciddi yaradıcılıq axtarışları deməkdir. Ölkə iqtisadiyyatının qətiyyətlə irəliləməsi, xalqın mədəni, mənəvi yüksəlişi, kitab nəşrinin səmərəli təşkili və inkişafından çox aslıdır. Kitabın strukturunu təkmilləşdirmək, tipologiyasının xüsusiyyətlərini meydana çıxarmaq, kitab nəşrinin mövzu istiqamətlərini müəyyən etmək, nəşriyyatların kadr tərkibini yaxşılaşdırmaq qarşıda duran və həllini gözləyən problemlərdir [4, 168].

Kitaba məhəbbət kitaba qayğı ilə nəticələnməlidir, onu mühafizə etmək üçün onun mətnini vermək və təbliğ etmək gərəkdir. Ancaq demək lazımdır ki, biz də, televiziya, radio və mətbuatda kitab təbliği olduqca zəifdir. Ayrı-ayrı sahələr üzrə buraxılan ədəbiyyat oxucusuna vaxtında çatmır. Oxucu istədiyi kitabın nəşr olunduğundan vaxtında xəbər tutmur. Qəzetlərimiz, digər informasiya vasitələrimiz bu sahədəki ləngliyi aradan qaldırılmalı, laqeyidlik “buzu”nu sındırmalı, gündəlik kitab təbliğinə nail olmalıdır [10, 194].

“Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi (30 may 2000-ci il) və tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı (15 avqust 2000-ci il) kitabçılıq işi sahəsində olan bir çox problemlərin həllinə kömək edəcək. Məsələn, “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda deyilir: “Nəşriyyat işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

Nəşriyyat işi sahəsində sərbəstliyin təmin edilməsi;

Nəşriyyatın işinin maddi-texniki bazasının

təşkilati, hüquqi və elmi əsaslarının möhkəmləndirilməsinə, milli kitab nəşrinin inkişafına yardım edilməsi” [2, 522-526].

Göründüyü kimi, müasir mərhələdə kitab nəşrinin olduqca çox və müxtəlif problemləri vardır. Bu problemlər həll edilməsi kitab nəşri, əhalinin kitaba olan tələbatı lazımi səviyyədə ödənilə bilməz. Odur ki, kitab nəşrinin kompleks şəkildə həllinə kömək edən konsepsiyasının hazırlanması da əsas məsələlərdən biridir.

Nəşriyyatın prinsipi mövqedə dayanaraq, çapdan buraxdığı məhsulların müasir səviyyəsinin təmin olunmasına çalışmalı, ətrafına elə müəlliflər cəlb etməli, onlarla iş elə qurulmalıdır ki, buraxılan kitablar dövrün tələblərinə uyğun olsun. Nəşriyyatlarda əsərlərin məzmununa, fikrin konkretliyinə, müəllif məqsədinin aydınlığına nəzarəti artırılmalı, həcm böyüklüyünə deyil, fikir, məna böyüklüyünə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu baxımdan nəşriyyat işçilərinin qarşısında çox mühüm vəzifələr durur və həmin vəzifələrin əhatəli şəkildə yerinə yetirilməsi üçün mövcud imkanlardan daha dolğun, daha səmərəli istifadə etmək lazımdır.

Açığını demək lazımdır ki, yaşadığımız indiki mərhələdə nəşirlərimiz, poliqrafçılarımız, kitab təbliği və yayılması ilə məşğul olan insanlar, daha dəqiq desək mütəxəssislər cəmiyyətin bütün fəaliyyət sahələrinin kitaba olan tələblərini ödəmək iqtidarında deyildir. Lakin tədrisən özəl nəşriyyatların forması (indi onların sayı 140-dan çoxdur), kitabın ad və tiraj etibarını inkişafına müsbət təsir etməkdir. Həqiqətən indiki şəraitdə ağır sosial-iqtisadi böhran dövründə, respublikamızın iqtisadiyyatında yaranmış çətinliklərlə əlaqədar və ölkələrlə əlaqələrimizin məhdudlaşdığı müasir şəraitdə nəşriyyat işi də çox çətinliklərlə qarşılaşır. Bu təbiidir. Bu çətinliklərdən çıxmağın yollarını respublikamızın eks (keçmiş) prezidenti göstərir: “Keçmişdə nəşriyyat işi dövlətin əlində idi, onun tərəfindən maliyyələşdirilirdi və bunun sayəsində Azərbaycanda həmin sahə çox genişlənmişdi. İndi, dövlətin imkanları məhdudlaşdığı, sərbəst iqtisadiyyat, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə getdiyimiz bir vaxtda özəl bölməyə geniş imkanlar yaratmağa çalışdığımız və Azərbaycanda kiçik də olsa, özəl bölmənin meydana

çıxdığı bir vaxtda biz onun bütün imkanlarını nəşriyyat işinin canlandırılmasına, inkişaf etdirilməsinə, xüsusən kitab nəşrinin genişləndirilməsinə cəlb etməli, yönəltməliyik” [3].

Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, indiki şəraitdə ölkəmizin firma və şirkətləri cəmiyyətimiz üçün zəruri elm və bilik sahələri üzrə ədəbiyyat nəşrində iştirak etməli, özlərinin sponsorluq fəaliyyətlərini daha da genişləndirməlidirlər. Doğrudur, bu istiqamətdə kiçik də olsa nailiyyətlər var. Bu problemlə əlaqədar respublikamızın keçmiş prezidenti H.Ə.Əliyevin fikri çox əhəmiyyətlidir: “İndi respublikamızda xeyriyyəçilik fəaliyyəti genişlənir. Arzu edərdim ki, bizim iş adamları, imkanlı sahibkarlar bütün sahələrdə xeyriyyəçilik fəaliyyəti göstərdikləri kimi bu işdə - kitabların yayılması və nəşri sahəsində də köməkliklərini əsirgəməsinlər. Zənnimcə, bu xeyriyyəçilik sahəsində yaxşı iş ola bilər. Mən iş adamlarını buna dəvət edirəm. Şübhəsiz ki, dövlətin imkanlarından daha da səmərəli istifadə olunmalıdır. Ancaq, bayaq dediyim kimi indi biz mülkiyyət formasını dəyişdiririk, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedirik, özəl bölməyə geniş imkanlar yaradırıq və bundan sonra da yaradacağıq. Ona görə də bunların hamısı ümummilliyət əhəmiyyət kəsb edən kitab nəşrinə səfərbər edilməli, cəlb olunmalıdır. Ümidvaram ki, belə də, olacaqdır!” [3].

Göründüyü kimi, indiki şəraitdə kitab nəşri əsasən iki istiqamətdə aparılmalıdır: birincisi, dövlətin maliyyələşdirdiyi nəşriyyatlar, ikincisi isə kitab nəşri üzrə özəl bölmənin yaradılması və inkişaf etdirilməsi əsasında [4, 195]. Sahə ilə əlaqədar mütəxəssislərin, alimlərin, nəşriyyat işçilərinin və b. böyük əksəriyyəti indiki şəraitdə kitab nəşri, təbliği və yayılması ilə məşğul olan idarə, müəssisə və birliklərin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini zəruri hesab edirlər. “Yazıçı” Ədəbi Nəşrlər Evinin direktoru, yazıçı Ə.Əylislinin fikri bu mənada diqqətəlayiqdir. O yazır:

“...Kitab nəşri ümummilliyət, ümumdövlət əhəmiyyətli bir iş olduğuna görə bu iş – ideoloji cəhətdən yox, məhz maddi cəhətdən dövlətin və hökumətin qayğısından kənar qala bilməz!” [5, 43-44]. Əlbəttə, dövlətin siyasətini təbliğ edən kitabların nəşri, elmi, elmi-texniki, tədris və habelə uşaq ədəbiyyatının nəşri dövlət tərəfindən

maliyyələşdirilməlidir. Digər elmlər üzrə kitab nəşrində özəl bölmənin yaradılması və fəaliyyətlərinin genişləndirilməsi obyektivdir, bu nəşriyyatların inkişafı üçün ölkədə şərait yaradılmalıdır. Biz belə hesab edirik ki, dövlət bu işə xüsusi əhəmiyyət verir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının eks prezidenti H.Əliyev 2001-ci il mart ayının 29-da Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin tabeliyində olan bir sıra müəssisələrin özəlləşdirilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda deyilir: “İqtisadiyyatın liberallaşdırılması, sahibkarlığın genişləndirilməsi və investisiyaların cəlb olunması yolu ilə iqtisadiyyatın daha sürətlə inkişafına nail olmaq və onun səmərəliliyinin artırılmasını təmin etmək məqsədilə və Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin tabeliyində olan aşağıdakı müəssisələr özəlləşdirilməyə açıq elan edilsinlər:

- “Qızıl Şərq” icarə mətbəəsi;
- “Şərq-Qərb” mətbəəsi;
- 1 saylı mətbəə;
- 3 saylı mətbəə;
- Qəzet çap kombinatı;
- “Aspoliqraf” təmir zavodu;
- “İşıq” nəşriyyatı;
- “Şərq-Qərb” nəşriyyatı;
- “Yazıçı” nəşriyyatı;
- İstehsalat, təchizat və satış idarəsi və s.

[1].

Bunun kimi sərəncam və fərmanlar ölkədə kitab nəşrinə marağı artırmış, yeni-yeni nəşriyyatlar, poliqrafiya birlikləri və şirkətləri yaranmış və fəaliyyətlərini genişləndirmişlər. İndi 107-dən çox özəl nəşriyyat fəaliyyət göstərir. Bunlar kitabçılıq işi ilə bağlı bir çox məsələləri həll etmək imkanlarına malikdir. Kitab nəşri ilə bərabər, poliqrafiya avadanlıqlarının respublikaya gətirilməsi və nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrinin texnika və texnologiyasının təchizatı da respublikanın poliqrafiya birlikləri və şirkətləri tərəfindən təchiz edilir.

İndi respublikamızın nəşriyyatlarında bu yeni texniki avadanlıqla işləməyi bacaran mütəxəssislər olmalıdır. Deməli, yeni texnika və texnologi-

ya üzrə kadr hazırlanması əsas və təxirəsalınmadan həll olunması zəruri olan vəzifədir. Deməli, kitab nəşri, təbliği və yayılmasının əlaqəli şəkildə təşkili və inkişafı üçün hələ çox iş görmək lazımdır. Bu işlə dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarının fəaliyyətləri də gücləndirilməlidir. Amma kitabçılıq işinin dövrün tələbləri səviyyəsində təşkili ölçülüb-biçilməlidir. Poliqrafiyamızın yeni texnika və texnologiyalarla həyata keçirilməsi proqramı da zəruridir. Texniki təminat və təchizat problemi yaxın gələcək üçün əsaslandırılmış şəkildə həll edilməlidir. Bu məsələlərin həlli vacib olan ümumxalq, ümumdövlət əhəmiyyətli bir işdir. Çünki haqqında geniş danışılan nəşriyyat işinin demokratikləşdirilməsi – sistemin indiki iş təcrübəsinə, hazırda gedən prosesinə uyğun gəlir. Ona görə də, kitab nəşri kompleks şəkildə kökündən dəyişdirilməsi həll edilməlidir. Prof. İ.Ö.Vəliyevin fikri bu mənada diqqətəlayiqdir: “Kitab nəşri gedisinin bütün mərhələləri bir-birilə sıx bağlanmalı, əlaqələr yeni prinsip əsasında qurulmalıdır. Özəlliklə də yazar-nəşriyyat, nəşriyyat-redaksiya, nəşriyyat-mətbəə, nəşriyyat-kitab ticarəti qurumları arasında münasibətlər yeni tələblərə uyğunlaşdırılmalıdır. Nəşriyyatdaxili işlərin quruluşu və təşkili də yeniləşdirilməlidir. İndiki halda nəşriyyat – redaksiya əlaqələrində meydana çıxan çətinlikləri yalnız inzibati-amirlik metodu ilə qaydaya salmaq mümkündür. Əslində isə təsərrüfat hesabı və özünümaliyyələşdirmə sistemində nəşriyyat özünün bütün bölmələri ilə müqavilələr əsasında iş görməlidir. Hər bir əməkdaşın son maaşı və mükafatı onun əməyinin son məhsuluna görə müəyyənləşdirilməlidir. Nə qədər gec deyil, çətin də olsa, bu iş qurulmalıdır. Əks halda, axından geridə qala bilərik” [10, 224].

Müəllif-nəşriyyat münasibətlərində müqavilə məsələsi əsas götürülmüşdür. Yalnız ədəbiyyat növünə deyil, kitabın konkret problemləri, yazılma prosesi və texnologiyası, hazırlıq müddəti nəzərə alınaraq yazarla fərdi iş qurulmalıdır. Çünki indi fəaliyyətdə olan normalarla işləmək düzgün deyil, çünki yazarın hüquqları çox məhdudlaşdırılmış, imkanları çərçivəyə salınmışdır.

Müasir dövrdə kitab nəşrinin problemlərindən biri də, nəşriyyat – poliqrafiya münasibətlərinin nizama salınmasıdır. Keçmiş normativ və

müqavilə üsulu ilə münasibətləri tənzimləmək mümkün deyildir. Ona görə də konkret nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrinin durum və imkanlarından, əsərin hazırlıq səviyyəsindən və önəmindən asılı olaraq fərdi müqaviləli iş üsuluna keçilir.

Kitab nəşrində ən çətin problemlərdən biri kitabın yayılması, yəni ticarəti ilə bağlıdır. Kitab ticarəti qruplarının ləğvi, kitabın yayılmasını, ticarətini bərhad hala salmışdı. İndiki vəziyyət nəşriyyat və kitab ticarəti üçün çox əlverişsizdir. Çox təəssüf ki, kitaba qarşı son zamanlar göstərilən münasibət acınacaqlı təsir bağışlayır. Bu problem ilk növbədə kitab mağazalarının qeyri-qanuni özəlləşdirilməsindən başladı. Araşdırmalar göstərir ki, 1997-2000-ci illərdə təkə Bakı şəhərində 40-a qədər kitab mağazası qeyri-qanuni özəlləşdirilib. Özəlləşdirmənin qeyri-qanuni

sayılmasına əsas respublikada ən böyük kitab ticarəti təşkilatı "Azərkitab"ın ləğvi və onun tabeliyində olan mağazaların özəlləşdirilməsi barədə Prezident fərmanlarının yalnız 29 mart 2001-ci ildə imzalanmasıdır... Demək olar ki, bütün kitab mağazaları özəlləşdirildikdən dərhal sonra öz profilini dəyişdilər [4, 15].

Azərbaycan Televiziyasının I kanalı mütəmadi olaraq axşamlar "Xəbərlər" proqramında yeni nəşrlər barədə ətraflı məlumat verir, ancaq bu kitabları haradan almaq olar? Göründüyü kimi kitabın nəşri ilə bərabər onun ticarəti ciddi problemlərlə üzləşmişdir. Kitabın təbliği, reklamı və oxucu marağının öyrənilməsi indiki halda tamamilə unudulub və yarıtmazdır. Burada da yeni bir elmi prinsip və qanunauyğunluq yoxdur. Müasir yayım və reklam üsulu gücsüz və səmərəsizdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin tabeliyində olan bir sıra müəssisələrin özəlləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // "Respublika", 2001-ci il 30 mart.
2. Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 may 2000-ci il). // Azərbaycan Respublikasının Qanunlar külliyatı. III kitab. Bakı: Qanun, 2001, -s.522-526
3. Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin miniatür kitabın təqdimatın təqdimat sərəncamında çıxışı // "Azərbaycan" qəz., 1995-ci il 6 iyun.
4. Allahverdiyev B., Məmmədzadə R. Müasir mərhələdə kitab ticarətinin təşkili. Bakı: Gənclik, 1996,
5. Əylisli Ə. Kitab nəşri ümumdövlət işidir // "Zəka", 1994-cü il, №1-2, s.43-44
6. İki arzum var: zəlzələ olmasın, Qarabağı azad edək: Çingiz Abdullayevlə müsahibə // "Ədəbiyyat" qəz., 2001-ci il 13 aprel.
7. Məmmədzadə R. Azərbaycan kitabının bugünkü faciəsi // "Vətəndaş" qəz., 2002-ci il 28 aprel - 4 may.
8. Poliqrafiya və kitab mədəniyyəti // "Ədəbiyyat və incəsənət" qəz., 1983-cü il 6 may.
9. Tahirqızı Ş. M.Ə.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatının nəşrləri: bibliografik göstərici (1987-1997-ci illər). Bakı, 1999, 113 s.
10. Vəliyev İ.Ö. İnsan: həyatda və sənətdə. Bakı: Gənclik, 1998,
11. Vəliyev İ.Ö, Kitab çoxluğu, kitab yoxluğu // "Kommunist", 1989-cu il 5 iyul.

Байрам Аллахвердиев

ТЕКУЩИЙ СТАТУС КНИГОИЗДАНИЯ

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются трудности и противоречия книгоиздания в наше время. Здесь дается информация об увеличении количества издательств и расширении их деятельности. Автор предоставляет информацию о том, как издательства в стране развиваются по двум направлениям, как государственным, так и частным. Здесь так же объясняется серьезные проблемы в области продажи, торговли и распространения книг.

Bayram Allahverdiyev

CURRENT STATUS OF BOOK PUBLISHING

SUMMARY

The given article examines the difficulties and contradictions of book publishing in our time. Here is information about the increase in the number of publishing houses and the expansion of their activities. The author provides information on how publishing houses in the country are developing in two directions, both public (state) and private. The article also explains the serious issues in the sale, trade and distribution of books.

Rəyçilər: dos.N.M.Mehrəliyeva; tar.ü.fəl.dok.L.Q.Abasova